

Лариса МИРОНОВСЬКА,

Ганна БОРЩ,

викладачі кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Методика роботи з простими видами задач у початковому курсі математики

Проблема формування професійної компетентності в будь-якій галузі знаходиться в полі зору багатьох наукових дисциплін: соціології, історії, філософії, культурології, педагогіки, психології, предметних методик.

Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості вчителя, які дають йому змогу самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. В умовах реалізації національної концепції навчання і виховання школярів висуваються нові вимоги до професійної компетентності вчителів початкової школи, оскільки вони найперші залучаються до формування громадян нової генерації.

Підвищення якості математичної освіти – актуальна проблема не тільки для України, а й для всієї світової спільноти. Одним із ефективних шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтегрування у світовий освітній простір є орієнтація освіти на компетентнісний підхід і створення ефективних механізмів його запровадження.

Реформування початкової математичної освіти в Україні є частиною процесу модернізації освітньої системи. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення і перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, створення сучасних засобів навчання.

Формування у школярів ключових і предметних компетентностей значною мірою залежить від рівня як математичної, так і методичної підготовки вчителя початкових класів.

У новій редакції "Навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів" зазначено, що важливу роль у формуванні компетентності учня відіграє розвиток здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна вирішувати із застосуванням математичних методів. З огляду на це особливо значущу роль відведено в курсі навчання математики змістовій лінії "Сюжетні задачі". Метою цієї змістової лінії є формування в учнів загального вміння

працювати над задачею, розв'язувати задачі певних видів.

Під математичною задачею розуміють будь-яку вимогу обчислити, побудувати, довести що-небудь, що стосується кількісних відношень і просторових форм, створених людським розумом на основі знань про навколишній світ. Арифметичною задачею називають вимогу знайти числове значення деякої величини, якщо дано числові значення інших величин й існує залежність, яка пов'язує ці величини як між собою, так і з шуканою.

Задачі в початковому курсі математики, з одного боку, становлять специфічний розділ програми, який мають засвоїти учні, а з другого – виступають як дидактичний засіб навчання, виховання і розвитку школярів. Отже, задачі мають як навчальні, так і виховні та розвивальні функції.

Навчальні функції задач спрямовані на формування системи математичних знань, умінь і навичок на різних етапах її засвоєння. Початкове розкриття змісту арифметичних дій здійснюється за допомогою відповідних операцій над предметними множинами.

Навчальні функції задач виявляються також у процесі контролю знань і математичного розвитку учнів. Самостійне розв'язування задач як засіб оберненого зв'язку (учень – учитель) дає змогу виявляти вміння правильно обирати і виконувати арифметичні дії, робити висновок про розвиток мислення школярів.

Виховні функції задач сприяють органічним зв'язкам навчання з життям, виховують у дітей свідоме ставлення до навчання, бажання зробити власний внесок у загальну справу. Внутрішня краса самої математики, оригінальність прийомів розв'язання задач збуджують у дітей естетичні почуття.

Під розвивальними розуміють функції задач, спрямовані на формування в учнів науково-теоретичного, зокрема функціонального стилю мислення, на оволодіння цими прийомами розумової діяльності.

На формування і розвиток умінь молодших школярів розв'язувати задачі відводиться 40–50% часу, передбаченого на вивчення математики. Задачі

розв'язують на кожному уроці і виділяють на це 15–20 хв.

Надзвичайно важливу роль у навчанні молодших школярів відіграють прості задачі. Уміння їх розв'язувати є фундаментом умінь розв'язувати складені задачі, які є ланцюгами простих. На простих задачах учитель ознайомлює учнів з їх структурою, основними прийомами роботи з ними, формує різні математичні поняття, зокрема поняття про арифметичні дії.

Навчити учнів розв'язувати задачі – означає навчити їх розкривати зв'язки між даними і шуканими значеннями величин; на основі чого вибирати, а потім виконувати арифметичні дії. Від того, наскільки добре розуміють учні зміст зв'язків, залежить їхнє уміння розв'язувати прості задачі.

Залежно від цих зв'язків прості задачі поділяють на 4 групи (задачі одного виду):

1 група. Задачі, які розкривають конкретний зміст арифметичних дій (на знаходження суми, остачі, добутку, частки).

2 група. Задачі на знаходження невідомого компонента арифметичної дії (на знаходження невідомого доданка, зменшуваного, від'ємника, множника, діленого, дільника).

3 група. Задачі на різницеве і кратне порівняння із запитаннями: "На скільки більше (менше)?", "У скільки разів більше (менше)?".

4 група. Задачі на збільшення (зменшення) числа на кілька одиниць у прямій і непрякій формі. Задачі на збільшення (зменшення) числа у кілька разів у прямій і непрякій формі.

Пропонуємо таблицю простих задач на додавання, віднімання, множення, ділення та обернених до них.

Прості задачі на додавання і віднімання

Пряма задача	Обернені задачі до прямої	
1	2	3
<p>Вид задачі. Задача на знаходження суми. Білих – 3 кр. } ? Чорних – 5 кр. } Вибір дії. 1) Усього буде кроликів більше, ніж окремо білих і чорних, тому задача розв'язується дією додавання. 2) Якщо білих було 3 кролики, а чорних – 5 кроликів, то число кроликів дорівнює сумі чисел 3 і 5. Треба до числа 3 + 5, буде 8. 3) Усього кроликів було 3 і 5, а 3 і 5 разом знаходимо дією додавання</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження I доданка. Білих – ? } 8 кр. □ + 5 = 8 Чорних – 5 кр. } Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого доданка. 2) 8 кроликів – це кількість білих і чорних кроликів. Якщо чорних – 5 кроликів, то, щоб дізнатися, скільки білих, треба від числа всіх кроликів відняти число чорних кроликів. Від числа 8 – 5, буде 3. 3) 8 кроликів – це кількість білих і чорних кроликів, якщо чорних було 5 кроликів, то решта білі кролики. А щоб знайти решту, треба виконати дію віднімання.</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження II доданка. Білих – 3 кр. } 8 кр. Чорних – ? } (аналогічно) 3 + □ = 8</p>
<p>Вид задачі. Задача на знаходження остачі (решти). Було – 9 ябл. Віддала – 4 ябл. Залишилось – ? Запам'ятайте, при читанні слів: <i>відіхало, вивезли, відлили, відчепили, відрізали, вилили, видали, подарували, з'їли</i> виконуємо дію віднімання. Вибір дії. Якщо 4 яблука віддали, то їх стало менше, а менше число знаходимо дією віднімання</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження зменшуваного. Було – ? Віддала – 4 ябл. □ – 4 = 5 Залишилось – 5 ябл. Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого зменшуваного. Щоб знайти невідоме зменшуване, треба до різниці 5 + від'ємник 4. 2) Знаходження більшого числа за змістом. 3) З чого складається "було"? 4) Треба до числа яблук, що залишилися, повернути ("+") ті, що віддала. До числа 5 + 4, буде 9</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження від'ємника. Було – 9 ябл. Віддала – ? 9 – □ = 5 Залишилось – 5 ябл. Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого від'ємника. Щоб знайти невідомий від'ємник, треба від зменшуваного відняти різницю. 2) Треба від числа яблук, що були у кошику відняти число тих яблук, що залишились. Отже, від числа 9 – 5, буде 4</p>
<p>Вид задачі. Задача на збільшення числа на кілька одиниць. У лінійку – 4 з. У клітинку – ?, на 2 з. більше.</p>	<p>Вид задачі. Задача на різницеве порівняння чисел із запитанням: "На скільки більше?" У лінійку – 4 з. У клітинку – 6 з. На скільки більше?</p>	<p>Вид задачі. Непряма задача на віднімання (знаходження меншого числа за більшим і різницею, що показує, на скільки одиниць дане число більше шуканого).</p>

1	2	3
<p>Вибір дії. 1) Якщо у лінійку було 4 зошити, а в клітинку на 2 зошити більше, то в клітинку було стільки, скільки і в лінійку, та ще 2. Отже, треба до числа 4 додати 2, буде 6. 2) У клітинку зошитів було більше, а більше число знаходимо дією додавання. 3) Щоб збільшити число на кілька одиниць, треба виконати дію додавання</p>	<p>Вибір дії. 1) Задачу розв'язуємо дією віднімання, тому що треба порівняти 2 числа. А для цього треба від більшого числа відняти менше число. 2) Щоб дізнатися, на скільки одне число більше (менше), ніж друге, треба від більшого числа "—" відняти менше, тобто від числа $6 - 4$, буде 2</p>	<p>У лінійку – ? У клітинку – 6 з., на 2 з. більше. Вибір дії. 1) Якщо у клітинку 6 зошитів і їх на 2 зошити більше, ніж у лінійку, то в лінійку на 2 зошити менше. А якщо на 2 зошити менше, то їх стільки, скільки і в клітинку, але без 2. Отже, треба від числа $6 - 2$, буде 4</p>
<p>Вид задачі. Задача на зменшення числа на кілька одиниць. Лип – 9 д. Дубів – ?, на 3 д. менше. Вибір дії. 1) Якщо лип – 9, а дубів на 3 дерева менше, то дубів стільки, скільки і лип, але без 3. Треба від числа $9 - 3$, буде 6. 2) Треба виконати дію віднімання, бо знаходимо число менше від 9 на 3. А це означає, що дубів стільки, скільки і лип, але без 3</p>	<p>Вид задачі. Непряма задача на додавання (знаходження числа за меншим і різницею, що показує, на скільки одиниць дане число менше за шукане). Лип – ? Дубів – 6 д., на 3 д. менше. Вибір дії. 1) Якщо дубів – 6 і це на 3 дерева менше, ніж лип, то лип відповідно буде на 3 дерева більше. А якщо їх на 3 дерева більше, то лип стільки, скільки і дубів, та ще 3. Отже, треба до числа $6 + 3$, буде 9</p>	<p>Вид задачі. Задача на різницеве порівняння чисел із запитанням "На скільки менше?" Лип – 9 д. Дубів – 6 д. На скільки менше? Щоб дізнатися, на скільки одне число більше (менше), ніж друге, треба від більшого числа "—" відняти менше, тобто від числа $6 - 4$, буде 2</p>

Прості задачі на множення і ділення

Пряма задача	Обернені задачі до прямої	
<p>Вид задачі. Задача на знаходження добутку як суми однакових доданків. 1 к. – 8 ол. 5 к. – ? Вибір дії. 1) По 8 олівців треба взяти множитком (доданком) стільки разів, скільки було коробок. Отже, виконуємо дію множення. 2) По 8 олівців взяти 5 разів ($8 \cdot 5 = 40$ ол.)</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження першого множника, або задача на ділення на рівні частини. 1 к. – ? 5 к. – 40 ол. Якщо невідоме число помножити на 5, буде 40. $\square \cdot 5 = 40$. Знаходимо невідомий перший множник. Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого множника. Щоб знайти невідомий множник, треба добуток поділити на відомий множник. 2) 40 олівців треба поділити на 5 рівних частин, бо було п'ять однакових коробок. В одній коробці буде 8 олівців</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження другого множника, або задача на ділення на вміщення. 1 к. – 8 ол. ? – 40 ол. Якщо 8 помножити на невідоме число, то буде 40. ($8 \cdot \square = 40$) Знаходимо невідомий другий множник. Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого множника. Щоб знайти невідомий множник, треба добуток поділити на відомий множник. 2) Скільки треба коробок, щоб 40 олівців розкласти по 8 олівців у кожному. Скільки разів по 8 олівців вміститься в числі 40, стільки і буде коробок. Треба виконати дію ділення</p>
<p>Вид задачі. Задача на ділення на рівні частини (на знаходження частки). У 9 в. – 27 м В 1 в. – ? Вибір дії. 27 м треба поділити на стільки рівних частин, скільки було однакових відрізків, або це частка від ділення одного числа на друге</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження невідомого діленого. У 9 в. – ? В 1 в. – 3 м $\square : 9 = 3$ Вибір дії. 1) За правилом знаходження невідомого діленого, щоб знайти невідоме ділене, треба частку помножити на дільник. 2) По 3 м треба взяти стільки разів, скільки було однакових відрізків, тобто по 3 м взяти 9 разів</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження невідомого дільника (на ділення на вміщення). ? – 27 м $27 : \square = 3$ 1 в. – 3 м Вибір дії. Як 3 м, так і відрізок, ще 3 м – ще відрізок. Відрізків буде стільки, скільки разів по 3 м міститься у числі 27, а для цього треба виконати дію ділення</p>

1	2	3
<p>Вид задачі. Задача на збільшення числа у кілька разів. Оля – 5 сн. Таня – ?, у 3 р. більше Вибір дії. Треба знайти більше число, ніж 5 у 3 рази, а більше число у кілька разів знаходимо дією множення</p>	<p>Вид задачі. Задача на кратне порівняння із запитанням "У скільки разів більше?" Оля – 5 сн. Таня – 15 сн. У скільки разів більше? Вибір дії. Щоб дізнатися, у скільки разів одне число більше (менше) за інше, треба більше число поділити на менше</p>	<p>Вид задачі. Непряма задача на ділення (знаходження меншого числа за більшим і відношенням, що показує, у скільки разів дане число більше шуканого). Оля – ? Таня – 15 сн., у 3 рази більше Вибір дії. Якщо Таня вирізала 15 сніжинок і це у 3 рази більше, ніж Оля, то Оля вирізала їх у 3 рази менше, ніж Таня. Треба знайти число, менше у 3 рази, тому виконуємо дію ділення</p>
<p>Вид задачі. Задача на зменшення числа у кілька разів. Юля – 27 ст. Юра – ?, у 3 рази менше Вибір дії. Щоб знайти число, менше в кілька разів, треба виконати дію ділення</p>	<p>Вид задачі. Непряма задача на множення (задача на знаходження більшого числа за меншим і відношенням, яке показує, у скільки разів дане число менше шуканого). Юля – ? Юра – 9 ст., у 3 рази менше Вибір дії. Це задача на збільшення числа у кілька разів у непрямої формі. Якщо Юра прочитав 9 сторінок і це у 3 рази менше, ніж Юля, то Юля прочитала у 3 рази більше, а більше число в кілька разів знаходимо дією множенням</p>	<p>Вид задачі. Задача на кратне порівняння із запитанням: "У скільки разів менше?" Юля – 27 ст. Юра – 9 ст. У скільки разів менше? Вибір дії. Щоб дізнатися, у скільки разів одне число більше (менше) за інше, треба більше число поділити на менше</p>
<p>Вид задачі. Задача на знаходження частини числа. Відмінників – ?, $1/3$ усіх учнів. Всього – 27 учн. Вибір дії. Щоб знайти частину числа, треба число поділити на кількість рівних частин</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження числа за його частиною. Відмінників – 9 учн., це $1/3$ усіх учнів. Всього – ? Вибір дії. Щоб знайти число за його частиною, треба число помножити на кількість рівних частин</p>	<p>Вид задачі. Задача на знаходження відношень двох чисел. Відмінників – 9 учн. Всього – 27 учн. Яку частину учнів становлять відмінники? Вибір дії. Виконуємо дію ділення</p>

У наведених схемах класифікації простих задач за вихідну задачу певної групи бралася найпростіша з них, а потім складалися дві нові задачі, взаємнообернені до неї.

Пропонуємо методичну роботу з кількома видами простих задач у початковому курсі математики.

Вид задачі. Задача на знаходження невідомого дільника. Задача на ділення на вмщення.

З а д а ч а. 20 кг лимонів розклали в пакети, по 4 кг у кожний. Скільки таких пакетів потрібно взяти?

Учитель пропонує викласти на парті стільки кружечків, скільки кілограмів лимонів розклали в пакети.

– Скільки кружечків викладете? (20 кружечків).

– Що означає кожний кружечок? (Кожний кружечок означає 1 кг лимонів).

– Скільки кілограмів лимонів клали в кожний пакет? (У кожний пакет клали по 4 кг лимонів).

– Розкладіть 20 кружечків у купки, по 4 кружечки в кожній.

– Скільки кружечків у кожній купці? (4 кружечки).

– Скільки отримали купок? (5 купок).

– То скільки пакетів використали для того, щоб розкласти 20 кг лимонів? (5 пакетів).

– Яку дію виконали? (Дію ділення).

– Отже, щоб знайти, скільки пакетів використали для того, щоб розкласти 20 кг лимонів, треба дізнатися, скільки разів по 4 вміщується в числі 20. Прочитайте відповідь задачі. (Використали 5 пакетів).

Запис у зошиті. $20 : 4 = 5$ (п.)

В і д п о в і д ь: 5 пакетів.

Вид задачі. Задача на різницеве порівняння чисел (із запитанням: "На скільки більше...?", "На скільки менше...?").

З а д а ч а. У Михайлика 6 зошитів у клітинку зеленого кольору і 4 зошити в лінійку синього кольору. На скільки більше зошитів у клітинку, ніж у лінійку у хлопчика?

– Що відомо в задачі? (Відомо, що в клітинку 6 зошитів).

– Що ще відомо? (У лінійку 4 зошити).

– Про що запитується в задачі? (На скільки більше зошитів у клітинку, ніж у лінійку, в Михайлика?)

Учитель відраховує 6 зошитів у клітинку зеленого кольору і 4 зошити в лінійку синього кольору. Виставляє на набірному полотні в один ряд.

Викликані учні по черзі беруть одночасно по одному зошиту зеленого і синього кольорів. Коли всі зошити парами відібрані, на набірному полотні залишилось 2 зошити зеленого кольору.

Бесіда вчителя.

- Чому 2 зошити залишилися? (Бо їх було більше).
- На скільки більше? (На 2).
- Якого кольору зошитів було менше? (Зошитів синього кольору було менше).
- На скільки менше? (На 2).
- Чому? (Бо їм не вистачило пари).
- Які зошити були зеленого кольору? (У клітинку).
- А синього? (В лінійку).
- Подивимось, скільки зошитів було в клітинку? (6).
- Скільки зошитів у лінійку? (4).
- Як отримали число 2, маючи числа 6 і 4? (Від числа 6 відняли 4).

– Отже, щоб дізнатися, на скільки зошитів у клітинку більше, ніж у лінійку і на скільки зошитів у лінійку менше, ніж у клітинку, треба від більшого числа відняти менше.

Вид задачі. Непряма задача на віднімання (знаходження меншого числа за більшим і різницею, що показує, на скільки одиниць дане число більше шуканого).

З а д а ч а. *У дівчинки 6 зошитів у клітинку, що на 2 зошити більше, ніж у лінійку. Скільки зошитів у лінійку у дівчинки?*

Бесіда вчителя.

- Що відомо в задачі? (Відомо, що в клітинку 6 зошитів).
- Ще що відомо? (Що їх на 2 зошити більше, ніж у лінійку).
- Про що запитується в задачі? (Скільки зошитів у лінійку?)

М і р к у в а н н я.

– Якщо в клітинку 6 зошитів і це на 2 зошити більше, ніж у лінійку, то що можна сказати про число зошитів у лінійку? (Їх менше чи більше?)

– Менше.

– А на скільки менше? (У лінійку на 2 зошити менше).

– А якщо на 2 зошити менше, то що це означає? (Це означає, що їх стільки, скільки в клітинку, але без 2).

– То якою дією можемо дізнатися, скільки зошитів у лінійку? (Дією віднімання. Треба від числа 6 відняти 2, буде 4).

– Отже, щоб знайти менше число за більшим і різницею, що показує, на скільки одиниць дане число більше шуканого, треба виконати дію віднімання. Продовжимо роботу над даною задачею.

– Як ще можна коротко записати цю задачу? (Записати як пряму задачу).

У клітинку – 6.

У лінійку – ?, на 2 менше.

Якщо учень розуміє сюжет непрямої задачі і запише як пряму, то він міркує правильно.

Щоб не допустити вироблення в учнів певних штампів у міркуваннях під час розв'язування одного

виду задач протягом тривалого часу, програму і підручники побудовано так, щоб у процесі роботи над задачами одного виду учні опрацьовували задачі й інших видів, розглянуті раніше. Таке планування матеріалу ставить учнів із самого початку перед необхідністю щоразу аналізувати задачу перед тим, як вибрати ту чи іншу дію для її розв'язування.

Уже в 1 класі у зв'язку з розв'язуванням простих задач слід проводити велику узагальнювальну роботу. Розв'язуючи відповідні задачі з конкретними числовими даними, учні мають усвідомити суть дії і її застосування у вирішенні практичних завдань. Потім учитель пропонує на уроках задачі-запитання в узагальнювальній формі без конкретних даних, наприклад: "Якщо нам відомо, скільки зошитів лежить на столі в лінійку і скільки – в клітинку, то якою дією дізнаємося, скільки всього зошитів лежить на столі?". Подібні запитання ставимо на застосування кожної з інших дій. Ще більшого узагальнення набуває запис розв'язування задач у вигляді числової формули, у якій не ставлять назви при числах, що дає змогу за однією формулою складати задачі з різним конкретним змістом.

Пізніше узагальнювальні запитання слід ставити у процесі розв'язування інших видів задач, наприклад, задач на рух: "Щоб знайти швидкість потягу, що треба знати?" (Треба знати відстань, яку пройшов потяг, і час, за який потяг пройшов цю відстань). "Знаючи швидкості зустрічних поїздів і відстань між ними, що можна знайти і як?"; "У розв'язуванні задач на обчислення площ, що треба знати, щоб обчислити площу прямокутника (квадрата)?" Розв'язавши певну кількість простих задач різних видів й усвідомивши суть дій, учні зможуть дати узагальнювальні відповіді на такі запитання: "Які прості задачі розв'язуються додаванням? Відніманням? Множенням? Діленням?"

Таким чином, розв'язування арифметичних задач є не тільки важливим засобом формування в учнів математичних понять, запобігання формалізму у їх засвоєнні, а й посилює розвивальний ефект вивчення математики, впливаючи на розвиток математичного мислення учнів і їхнє оволодіння загальними прийомами міркування.

Л і т е р а т у р а

1. Богданович М. В., Козак М. В., Король Я. А. Методика викладання математики в початкових класах: Навчальний посібник – 3-є вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 336 с.

2. Богданович М. В., Будна Н. О., Лищенко Г. П. Урок математики в початковій школі: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 280 с.

3. Василенко І. З. Методика викладання математики в початкових класах / І.З.Василенко. – К., 1971. – 376 с.

4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К.: Видавничий дім "Освіта", 2011. – 392 с.